

Pokalbis su Leonidu Bachnovu (g. 1948) –
prozininku, literatūros kritiku,
žurnalo *Družba narodov* Prozos skyriaus vedėju

Donata Mitaitė: Mane domina literatūriniai ryšiai, susitikimai su lietuvių rašytojais, Jūsų priešai ir draugai...

Leonid Bachnov: Nieko apibendrinamo negaliu papasakoti. Apskritai su jais visais mane supažindino Georgijus Jefremovas. Prieš įsidarbindamas žurnale *Družba narodov*, dirbau žurnale *Literaturnoje obozrenije*, kuri visi vadino *Litoboz*¹. Jame, kaip ir visuose to meto leidiniuose, buvo vadinamasis brolišku literatūrų skyrius. Atvažiuodavo rašytojų, Maskvoje būdavo bendraujama. Jau nekalbu apie žurnalą *Družba narodov*, kur tada kartą per metus būdavo kviečiami išplėstiniai kolegijos posėdžiai, atvažiuodavo rašytojų iš įvairių respublikų. Man atrodo, kartą ir Marcelijus [Martinaitis] buvo. Paskui Sąjunga iširo, Lietuva tapo laisva. Beje, mes už Lietuvą visada sirgome. Tada jau oficialieji ryšiai nutrūko, liko asmeniniai. Manau, kad 10-ame praėjusio amžiaus dešimtmetyje dar buvo atskirų publikacijų. Poezijos irgi. Anksčiau viskas vyko kitaip. Bet tada gyvavo Rašytojų sąjunga. Sakau taip todėl, kad visa tai – visos tos „literatūros tarybos“ – buvo netikra. Aišku, kodėl jos buvo sukurtos: tautų draugystė, kitaip sakant, toks oficiozas. Tačiau vis dėlto tai labai padėdavo asmeniškai palaikyti kai kuriuos ryšius, buvo galima jausti, kad esama susidomėjimo, buvo vertimų.

D. M.: Ar tai buvo tikras susidomėjimas?

L. B.: Tuo metu viskas turėjo dvi puses. Susidomėjimas irgi buvo dvilypis – kaip ir viskas sovietų valdžios laikais. Viskas dvejinosi, nebuvo kokio nors tiesaus, vienprasmio požiūrio. Štai,

¹ Taip ne tik sutrumpinama, bet ir sukuriama šiek tiek komiška pavadinimo reikšmė, šiuo atveju – „Lit. gurguolė“ ar „Lit. transportas“. Žurnalo *Voprosy literatury* pavadinimą literatai trumpindavo *Vopli* („Klyksmai“). Čia ir toliau – vertėjos komentarai.

pavyzdžiui, *Družba narodov* – žurnalas, kuriame aš dirbu. Jis buvo įkurtas 1939 metais. Juk aišku, kodėl jis buvo kuriamas. Tai absoliučiai politinė istorija. Yra naujas sovietinis žmogus, kitaip sakant, sovietinė nacija, mes – daugianacionalinė šalis ir t. t., ir pan. Gryna politika – visi lygūs, pas mus – tautų draugystė ir t. t. Bet iš visų šitų valstybinių nesąmonių atsirasdavo visai tikra literatūra – gyvybiškai būtini kūriniai. Ir tikrai greta kokių nors oficialių ideologinių užduočių, kurios žurnalui buvo keliamos, rašytojai vieni kitus skaitė, vertė. Atsirado iki tol nežinomų rašytojų. O 8-ame dešimtmetyje, kai buvo nutrauktas žurnalo *Novyj mir* leidimas, *Družba narodov* pasirodė besąs labiausiai laisvės siekiantis žurnalas.

D. M.: Būtent *Družba narodov*?

L. B.: Taip, nes čia buvo spausdinamos net ne ištraukos, o ištisi kūriniai, kurių niekur kitur nebūtų išspaudinę. Buvo spausdinama rusų proza: Jurijus Davydovas², Borisas Možajevs³. Bet išėjo ir Jaano Krosso⁴ „Imperatoriaus beprotis“ ir t. t. Kodėl aš tai kalbu? Atsakinėju į klausimą: ar buvo kas nors pozityvaus ir ar tikri buvo ryšiai? Viskas susipina: oficiozas – su visišku neoficiozu. Buvo dekados, apie kurias dabar kalbama labai ironiškai, nors ten ir bendravo, draugavo, glėbesčiavosi, anekdotus (politinius irgi) pasakojo ir t. t. Viskas vyko būtent taip. Kitaip sakant, viena vertus, tai – oficiozas, ir visiškai suprantama: kas nors atvažiuoja ir pasako kokią visai ideologiškai teisingą kalbą. O kita vertus, – su draugais bendraujama visiškai kitaip.

D. M.: Kitaip sakant, dekadose buvo ir oficiozo, ir žmonių, su kuriais galima ir šnekėtis, ir draugauti?

² Jurij Vladimirovič Davydov (1924–2002) – rusų rašytojas, istorinės prozos meistras. Lietuviškai išleista brošiūra „Džonas Franklinas“ (1958 m.).

³ Boris Možajev (1923–1996) – rusų prozininkas, dramaturgas, scenaristas, publicistas. Lietuviškai išleista apysakų knyga „Senos istorijos“ (1982 m.).

⁴ Jaan Kross (1920–2007) – estų rašytojas, Baltijos asamblėjos premijos laureatas. Lietuviškai išleisti romanai: „Dangaus akmuo“ (1979 m.), „Imperatoriaus beprotis“ (1985 m.), „Sustingęs skrydis“ (2003 m.).

L. B.: Taip, aišku. Suprantat, viskas priklauso nuo to, kokio lygio draugystė, ir nuo to, kaip žmonės vienas kitą supranta. Tai irgi labai asmeniška. Mat kai kas bijo kalbėti atvirai ir nuoširdžiai: kol nepažįsti žmogaus, sunku suprasti, ar jis gali įskusti, ar ne. Visas bendravimas buvo be pasitikėjimo, bet kai žmogų geriau pažįsti, tada supranti, su kuo galima kalbėti atvirai.

D. M.: O su kuo Jūs galėjote kalbėti atvirai?

L. B.: Su Marcelijum Martinaičiu, su Jonu Strielkūnu, kai buvau Lietuvoje.

D. M.: O kada Jūs buvote Lietuvoje?

L. B.: Po 1991 metų aš jau ten nesilankiau... Gal maždaug 1985 metais ten buvau paskutinį kartą. Dar ėjo žurnalas *Litva literaturnaja*. Iš esmės Jura [Georgijus Jefremovas] mane su visais pažindino, lankėmės svečiuose. Va, su tais žmonėmis aš galėjau kalbėtis nebijodamas.

D. M.: Ar neprisimenate, apie ką kalbėjotės?

L. B.: Sunkiai... Tarsi apie viską... Ironiškai būdavo kalbama apie sovietų valdžią. Bet suprantat, turbūt buvo (ar buvo numanomos) kažkokios ribos, kurias peržengti... netgi visiškai atviruose pokalbiuose... O su Marcelijum kalbėdamas, aš niekada neturėjau jokių blogų minčių. Aš jam sakiau viską, ir jis man sakė viską. Tai viena bendravimo pusė. Yra ir kita: štai, tarkim, aš rengiu labai platų (jei gerai prisimenu, apie 1,5 lanko) pokalbį su juo tam pačiam *Litobozui*. Aišku, kad to, ką mes kalbėjome ir kaip kalbėjome, aš atvirai parašyti negaliu. Dar prisimenu, kaip su Martinaičiu sėdėjome alaus bare. Tai irgi labai padeda bendrauti.

D. M.: O koks Jums pasirodė Strielkūnas?

L. B.: Strielkūnas? Labai į Mandelį [Naumą Koržaviną⁵] panašus, beprotiškai... Puikus buvo žmogus, sveiko proto. Ir poetas, kiek suprantu, neblogas. Man sunku spręsti, nes lietuvių kalbos nemoku. Bet vertimai patiko.

D. M.: Ką reiškia „sveiko proto“?

L. B.: „Sveiko proto“ šiuo atveju – daugiau ar mažiau adekvačiai vertinantis situaciją, be didelių nukrypimų į vieną ar į kitą pusę. Man jis pasirodė šiek tik keistokas, bet labai blaivaus mąstymo žmogus.

D. M.: Ar Jūs ir Jūsų kolegos nežiūrėjot į lietuvių ir kitų tautų rašytojus – kaip čia pasakius – atleidžiu „vyresniojo brolio“ žvilgsniu?

L. B.: Ne, aš sakyčiau ne taip. Aš sakyčiau, buvo šiek tiek kitoks požiūris – tai „Europa B“. Yra „Europa A“: Anglija, Vokietija ir t. t. O tai – „Europa B“. Jei dabar pabandytume paaiškinti tą pojūtį, kodėl „Europa B“ (šiek tiek panašiai kaip Lenkija): vis dėlto tai – soc. lageris, nelaisvė, ne viskas spausdinama. Mes, kaip skaitytojai, skaitome ir Vakarų literatūrą – ji vis dėlto geresnė. Tarkim, Thomas Mannas. Nė vienas lietuvis arba estas, arba gruzinas tokio lygio nepasiekė. Tam reikėjo būti „Europa A“, nes ten tokios tradicijos, tokie vardai, tokios mokyklos ir t. t. O kitomis prasmėmis? Žiūrint, kaip pasakysi. Jeigu sąžiningai, buvo skirtingas požiūris. Buvo Vidurinė Azija, tenyškčiai „romanai-plytos“ apie basmačius⁶, sovietų valdžią ir panašius dalykus. Tai viena. O kita vertus, Pabaltijo literatūra vis dėlto buvo laikoma gerokai geresne ir t. t., ir pan., jau nekalbant apie tai, kad to paties Avyžiaus – tai vis dėlto romanas, tai vis dėlto istorija! Jį galima skaityti vienaip (sovietišškai), o galima ir kitaip.

⁵ Naum Koržavin (tikroji pavardė – Mandel; g. 1925) – rusų poetas, dramaturgas. 1947 m. suimtas, teistas kaip „socialiai pavojingas asmuo“, 1956 m. realituotas, 1973 m. emigravo į JAV. Lietuviški vertimai spausdinti 2008 m. išleistoje Alberto Skyrelio knygoje „O aš einu...: lyrika, satyra, vertimai“.

⁶ Kontrrevoliucionieriai Vidurinėje Azijoje kovos dėl sovietų valdžios laikais.

Vis dėlto ten yra realijų. Arba filmas „Niekas nenorėjo mirti“ – tai, aišku, lygis. Atsiskirdavo: Europa – Azija. Taigi, jei nusprendžiame, kad kokia nors hierarchija buvo: yra Europos, Amerikos, Lotynų Amerikos ir t. t. literatūra, paskui eina Lietuva, Lenkija ir t. t., t. y. soc. lagerio šalys (nors Lenkija turbūt hierarchiškai aukščiau, nes ten buvo daugiau laisvės), o kažkur visai apačioj – „nurpeisovai“⁷ ir t. t.

D. M.: Ar iš tiesų Čingizo Aitmatovo⁸ romanus, kaip man vakar pasakojo, reikėjo „parašyti“, arba „pabaigti rašyti“ redakcijoje?

L. B.: Dabar apie tai daugiau ar mažiau viskas pasakyta. Kai Čingizas Aitmatovas rašė pirmuosius savo kūrinius, jis juos rašė gimtąja kirgizų kalba. Paskui jis panorėjo tapti rusų rašytoju, rusų literatūros klasiku. Tada žurnale *Novyj mir* jį labai rimtai ir daug perrašinėjo. Nina Borisova⁹ ir kiti ėmė iš jo daryti didį rusų rašytoją. Reikia pasakyti, kad tai, kas 10-ame dešimtmetyje pakliūdavo į mano rankas, buvo, na... visai nepakenčiama...

D. M.: Kaip atrodė rankraščiai, kuriuos jis atiduodavo redakcijai?

L. B.: Tai būdavo mašinėle išspausdintas tekstas, kurį reikėjo neapsakomai daug taisyti, be galo daug trumpinti. Redaktoriai dažnai „gadina“ autorių. Autorius pripranta, kad gerai ir pusfabrikatis, – redaktorius padarys. Tai labai blogai.

⁷ Bendriniau paversta Abdižamilo Nurpeisovo (g. 1924), sovietinio kazachų rašytojo, pavardė. Sovietiniais metais Nurpeisovas, be kita ko, išleido romanų trilogiją „Kraujas ir prakaitas“, kuri išversta ir į lietuvių kalbą: „Klajonės“ (1977 m.); „Sutemos“ (1976 m.); „Žlugimas“ (1979 m.). Trilogijoje vaizduojami I pasaulinio ir Rusijos pilietinio karų įvykiai viename iš Kazachstano regionų.

⁸ Čingiz Aitmatov (1928–2008) – kirgizų ir rusų rašytojas, itin išgarsėjęs vėlyvuojū sovietmečiu. Lietuviškai išleistos knygos: „Džamila“ (1960 m.), „Kalnų ir stepių apysakos“ (1961 m.), „Motinos laukas“ (1966 m.), „Sudie, Gulsari“ (1968 m.), „Baltas garlaivis“ (1973 m.), „Ankstyvos gervės“ (1979 m.), „Ešafotas“ (1988 m.), „Ilga kaip šimtmečiai diena“ (1982 m.) ir kt.

⁹ Nina Borisova dirbo redaktore žurnale *Novyj mir*.

D. M.: Koks buvo Jūsų paties požiūris į Avyžių, kurį, kiek žinau, būtent žurnalo *Družba narodov* redakcija iškėlė kandidatu Lenino premijai gauti?

L. B.: Avyžių aš perskaičiau vėliau, ne tada, kai jis buvo išspausdintas, o po kokių penkerių metų. Ten taip, kaip jau sakiau, sovietų laikais viskas buvo susimaišę. Viena vertus, norėjosi paremti ir jį, ir lietuvių literatūrą. Kita vertus, jo romanus jau laikė sovietiniais. Bet ten realijos... Norėjosi tarsi dar labiau jį „susovietinti“, norėjosi, kad jį priimtų Maskvoje kaip didį lietuvių kilmės sovietinį rašytoją. Aš nelabai beprisimenu pačią istoriją – tik savo išpūdį.

D. M.: Jį norėjo „susovietinti“?

L. B.: Taip. Bet jis tarsi ir buvo sovietinis. Kaip čia paaiškinus?.. Na, kiekvienoje literatūroje turėjo būti didis sovietinis rašytojas.

D. M.: Bet kodėl Avyžius? Ne, tarkim, Bieliauskas?

L. B.: Kokybė ne ta.

D. M.: Vadinasi, kokybė turėjo būti?

L. B.: Aišku.

Georgijus Jefremovas: Keletą kartų buvo keliami Baltušio kandidatūra. Jo elgesys be galo jėzuitiškas, bet jis – labai talentingas, subtilus stilistas. Kažkas pasakė: „Kam mums reikia to jūsų Faulknerio?“

L. B.: O Avyžius tiko pagal visus parametrus: ir stilius, ir pozicija, ir visa kita.

D. M.: Bet jo pozicija, kad ir romane „Sodybų tuštėjimo metas“, – dvilypė.

L. B.: Ambivalentiška, kaip paskui imta sakyti. Bet vis dėlto jis – sovietinis rašytojas.

G. J.: Apskritai, reikia atsirasti laiku, kaip atsirado Žalakevičius su savo filmu. Nei anksčiau, nei vėliau nebūtų buvę imanoma. Pasakojama, kad jis išvogė iš Lietuvos kino studijos filmo juosta, kad parodytų ją Maskvoje.

L. B.: Tai buvo paplitusi praktika. Aš prisimenu Drucės¹⁰ istoriją. Jį pirmiausia išspausdino Maskvoje todėl, kad savi būtų suėdę su dūšia, su kūnu, o jau paskui išspausdino ir Moldavijoje (nes išspausdino Maskvoje).

D. M.: Kodėl jį išspausdino Maskvoje?

L. B.: Patiko. Kartoju: turi būti vienas didis, šiuo atveju – moldavų – rašytojas. Be to, dar ir talentingas.

D. M.: O kas tuo metu buvo „didis rusų rašytojas“?

L. B.: Rusijoje – Šolochovas. O dar Anatolijus Ivanovas¹¹, Piotras Proskurinas¹²... Jūs apie tokius klausėte?

¹⁰ Jonas Drucė (g. 1928) – moldavų prozininkas ir dramaturgas. Lietuviškai išleistos knygos: „Georgė, našlės sūnus“ (1961 m.), „Stepių baladės“ (1964 m.), „Mūsų gerumo našta“ (1970 m.), „Popieriniai balandžiai“ (1980 m.). Pjesių pastatymai Lietuvos teatruose: „Kasa Marė“ (Panevėžio dramos teatre, rež. Vaclovas Blėdis, 1962 m.), „Mūsų jaunystės paukščiai“ (Kauno dramos teatre, rež. Romualdas Tumpa, 1972 m.), „Visų švenčiausia“ (Televizijos teatras, rež. Irena Bučienė, 1978 m.), „Sarta kumelė su skambalu“ (Panevėžio dramos teatras, rež. Julius Dautartas, 1987 m.).

¹¹ Anatolij Ivanov (1928–1999) – rusų prozininkas. Geriausiai žinomi romanai: *Тени исчезают в полночь* („Šešėliai dingsta vidurnaktį“, 1963 m.), *Вечный зов* (I knyga – 1971 m., II knyga – 1976 m.). Jo romanai persmelkti sovietinės ideologijos, jis pats, 1972 m. tapęs žurnalo *Molodaja gvardija* redaktoriumi, buvo vienas iš rusų nacionalistų, kuriems priklausė žurnalas *Naš sovremennik*, o nuo 1989 m. ir laikraštis *Literaturnaja Rossija*, idėjinių vadų.

¹² Piotr Proskurin (1928–2001) – rusų prozininkas, romanų *Глубокие раны* („Gilios žaizdos“, 1960 m.), *Судьба* („Likimas“, 1973 m.), *Черные птицы* („Juodi paukščiai“, 1983 m.) ir kt. autorius. Kūryba persmelkta sovietinės ideologijos.

D. M.: Ne, apie tikrus. Avyžius vis dėlto – ne Proskurinas. Ir Drucė – ne Proskurinas.

L. B.: Kas atitiktų Avyžių? Belovas¹³. Možajevas gal net geresnis už Avyžių. To meto Rasputinas¹⁴ (apsakymai „Pinigai Marijai“, „Prancūzų kalbos pamokos“ irgi geresni). Bondarevas¹⁵.

D. M.: Bondarevas? Man jis atrodo kur kas labiau sovietinis nei Avyžius.

L. B.: Viskas sąlygiška: kokių metų Bondarevas? Todėl, kad jis parašė apysaką „Bataljonai prašo ugnies“, o paskui riedėjo ir riedėjo vis žemyn ir žemyn.

D. M.: Ne visai šios dienos tema, bet vis dėlto... Prisimenu, Galina Belaja¹⁶ yra sakiusi, kad rusų „kaimiškosios prozos“¹⁷ atstovus sužlugdė, nuvedė pas organizacijos „Pamiat“ nacionalistus būtent išsilavinimo trūkumas. Jūsų nuomone, tai tiesa?

L. B.: Belaja buvo teisi. O mes Astafjevą¹⁸ užmiršom. Buvo laikas, kai jis visiškai priklausė „jiems“. Ir Belovas, ir kiti

¹³ Vasilij Belov (1932–2012) – rusų prozininkas. Į lietuvių kalbą išversta apysaka „Paprastas reikalas“ (1973 m.) ir romanas „Išvakarės“ (1986 m.).

¹⁴ Valentin Rasputin (g. 1937) – rusų prozininkas. Lietuvių kalba išleistos apysakos: „Paskutinė valanda“ (1979 m.), „Atsisveikinimas su Matiora“, „Gyvenk ir neužmiršk“ (1985 m.).

¹⁵ Jurij Bondarev (g. 1924) – rusų prozininkas. Lietuviškai išleisti romanai: „Paskutiniai šūviai“ (1960 m.), „Karštas sniegas“ (1973 m.), „Krantas“ (1978 m.), „Žaidimas“ (1989 m.).

¹⁶ Galina Belaja (1931–2004) – rusų kritikė, literatūrologė.

¹⁷ „Kaimiškoji proza“ – XX a. 6–9 dešimtmečių rusų literatūros kryptis, kuriai būdingas dėmesys mirštančiai valstiečių kultūrai, senojo kaimo idealizacija, prarastų moralinių vertybių, harmoningo santykio su gamta ilgesys. Savotiška jos pradžia laikomas Aleksandro Solženicyno apsakymas „Matrionos kiemas“ (parašytas 1959 m., pirmoji publikacija – 1963 m.). Ryškiausi atstovai: Fiodoras Abramovas, Vasilijus Belovas, Valentinas Rasputinas, iš dalies – Viktoras Astafjevas, Borisas Možajevas, Vasilijus Šukšinas.

¹⁸ Viktor Astafjev (1924–2001) – rusų rašytojas. Lietuviškai išleistos knygos: „Paskutinis atsisveikinimas“ (1972 m.), „Piemuo ir piemenaitė“ (1985 m.), „Vaikystė“ (1989 m.).

dalyvaudavo tuose pačiuose renginiuose su Astafjevu tuo metu, kai jis rašė romaną „Prakeikti ir užmušti“... O ir, tiesą sakant, iš kur jie galėjo gauti išsilavinimą? Kad ir kaip jų draugai teoretikai, kurie juos „darė“, „lipdė“, besistengtų... Kožinovas¹⁹, Palijevskis²⁰ – tikrai išsilavinę žmonės, bet jie, pasinaudodami „kaimiškosios prozos“ rašytojais, sprendė savas problemas. Jie juos tarsit imptelėdavo aukštyn ir kartais „įrašydavo“ į jų kūrybą tai, ko ten realiai nebuvo, savo komentarais jie ją patempdavo į aukštesnį lygmenį. Išsilavinimo stoka – ne vienintelis dalykas, kuris juos pražudė, bet, be kita ko, ir tai. Jie net nesistengė praplėsti savo horizontų, nenorėjo „įsirašyti“ į kokį nors kontekstą (tarkim, europinį), ką nors skaityti, pažiūrėti kitomis akimis.

D. M.: Gal grįžkime į žurnalo *Družba narodov* sovietinių laikų redakciją. Prašom papasakoti, kas buvo tie anų laikų „apvalūs stalai“?

L. B.: Jų būdavo labai daug. O dar susitikimai, kelionės, dekados. Nuolat tokie renginiai vyko Maskvoje arba būdavo išvažiuojamieji. Tarkim, ir Lietuvių literatūros taryba sukviisdavo žmones, kas nors atvažiuodavo iš Lietuvos. Nuolat vyko renginiai.

D. M.: Jie irgi buvo dvilypiai?

L. B.: Taip. Kaip ir viskas sovietiniais laikais. Buvo oficialioji pusė, buvo neoficialioji. Tarkim, buvo nuostabus armėnų rašytojas Hrantas Matevosianas²¹. Jam „apvalus stalas“ – pretekstas atvažiuoti į Maskvą (aš tiesiog aiškinu schemą). Jis pasimato su žmonėmis, su kuriais seniai nesimatė... Taip, kartais jis privalo pasakyti kalbą. Ir jis kalbės ne ideologiškai teisingai, o

¹⁹ Vadim Kožinov (1930–2001) – rusų literatūrologas, literatūros kritikas, XX a. 9–10 dešimtmetyje nukrypęs į nacionalizmą, tapęs vienu iš neoficialių organizacijos „Pamiat“ ideologų.

²⁰ Piotr Palijevskij (g. 1932) – rusų literatūrologas.

²¹ Hrant Matevosian (1935–2002) – armėnų rašytojas. Lietuviškai išleista: „Oranžinė karvė“ (1985m.), „Rudens šviesa“ (išspausdinta knygoje „Armėnų apysakos“, 1985 m.).

vos liesdamas problemą, kad nesakytų visiškos nesąmonės. O paskui bus normalus bendravimas apie šį bei tą...

D. M.: Vadinasi, „apvalaus stalo“ metu „vos lieti problemą“, t. y. nekalbi nesąmonių, bet ir nesakai savo tiesos?

L. B.: Iš esmės taip... Sakyti tiesiai, ką iš tiesų manai, nepriimta. Gal kaip nors aptakiai problemas ir paliesi. Bet ne esmines. Greičiausiai tai bus neesminės problemos. O jau neoficialūs pokalbiai viešbutyje, prie stalo, – tai visai kas kita.

D. M.: Ar Hrantas Matevosianas ir šiandien Jums atrodo geras rašytojas?

L. B.: Manau, kad taip. Mes visi jį pažinom iš vertimų. Ji [Anait Bajandur²²], aišku, padarė savo rusišką Hrantą. Ar jis iš tiesų visiškai toks buvo armėnų kalba, aš nežinau. Bet ji bent jau parodė vientisą rašytoją. Aš jį neseniai iš naujo perskaičiau. Skaičiau jau šio laiko jo pasisakymus, paskui mes šnekėjomės, kai svečiavausi pas jį Armėnijoje. Jis absoliučiai nei sovietinis, nei antisovietinis. Jis visiškai iš kitokio – amžinesnio molio – nudrėbtas. Ir tie jo keliami klausimai... Jis – armėnas, susijęs su savo žeme, su savo akmenimis, bet jis toks filosofiškas. Jei kalbėtume apie istoriją, jo kūryboje – ne šio laiko istorija. Ji apima kokius 50–100 metų. Už jo kalbų jauti istorinių klodų jėgą, o ne kokias paprastas socialines problemas.

D. M.: O ką dar sovietiniais laikais Jūs suvokėte panašiai: ne sovietinis, ne antisovietinis, bet kažkoks asovietinis, nesvarbu, kokios tautybės? Kas buvo asovietinis iš tu, ką Jūsų žurnalas spausdino?

²² Anait Bajandur (1940–2011) – armėnų literatūros vertėja į rusų kalbą.

L. B.: Tarkim, kad ir Jaanas Krossas. Iš gruzinų – Amiredžibi²³. Iš rusų – Trifonovas²⁴, Jurijus Vladimirovičius Davydovas. Labai sunku pasakyti vienprasmiškai. Pirmiausia, aišku, Matevosianas. Pavyzdžiui, Anatolijus Rybakovas²⁵ – visiškai sovietinis, nors parašė „Arbato vaikus“, kurių daugybę metų niekas nespausdino. Arba, tarkim, Aleksandras Bekas²⁶, nors „Naujo paskyrimo“ nespausdino. Fazilis Iskanderas²⁷ pranoksta tai, kas sovietiška arba antisovietiška.

D. M.: Kaip būdavo sudaromas žurnalo numeris? Jame turėjo būti kas nors oficioziška?

L. B.: Tai ne žurnalo numeris, bet žurnalo metai. Ten visą laiką reikėjo praeiti tarp Scilės ir Charibdės. Viena vertus, turėjo būti spausdinami ir jakutai, ir tadžikai, ir turkmėnai, ir t. t. Kita vertus, norėjosi, kad žurnalas būtų skaitomas, kad jame jaustųsi bent šiek tiek laisvo mąstymo. Minų laukas. Ir, sąlygiškai kalbant, greta Drucės turėjo būti koks nors ortodoksalus moldavas.

D. M.: Tame pačiame numeryje?

L. B.: Ne tame pačiame numeryje, o tais pačiais metais.

²³ Čabua Amiredžibi (1921–2013) – gruzinų rašytojas. Žymiausi romanai: *Data Tutaščija* (keturios dalys, 1973–1975 m.), *Gora Mborgali* (1995 m.). Lietuviškai išspausdinta romano *Data Tutaščija* ištrauka (*Metai*, 2011, Nr. 11, p. 9-70).

²⁴ Jurij Trifonov (1925–1981) – rusų prozininkas. Lietuviškai išleista: apysaka „Ilgas atsisveikinimas“ (1976 m.), romanai „Troškulio numalšinimas“ (1966 m.) ir „Senis“ (1984 m.).

²⁵ Anatolij Rybakov (1911–1998) – rusų prozininkas. Lietuviškai išleistos knygos: „Vairuotojai“ (1952 m.), „Durklas“ (1952 m.), „Bronzos paukštis“ (1958 m.), „Krošo nuotykių“ (1969 m.), „Nežinomas kareivis“ (1976 m.), „Šūvis“ (1986 m.), „Arbato vaikai“ (1989 m.).

²⁶ Aleksandr Bek (1903–1972) – rusų prozininkas. Lietuviškai išleista apysaka „Panfiloviečiai pirmose linijose“ (1947 m.).

²⁷ Fazil' Iskander (g. 1929) – rusų poetas ir prozininkas. Geriausiu kūriniumi laikomas romanas *Сандро из Чегема* („Sandro iš Čegemo“) gerokai kliuvo sovietinei cenzūrai. Be cenzūros taisymų jis išleistas 1979 m. JAV. Be to, yra parašęs filosofinę paską *Кролики и удавы* („Triušiai ir smaugliai“, 1982 m.), apsakymų rinkinį *Человек и его окрестности* („Žmogus ir jo apylinkės“, 1993 m.) ir kt.

D. M.: Vadinasi, jeigu Jūs spausdinate Druceę, kuris moldavas, kitas irgi turi būti moldavas, bet kur kas sovietiškesnis?

L. B.: Taip, kur nors ne per daug toli nuo pirmojo publikacijos. Tai galiojo ir spausdinant lietuvius, tik ten būdavo sunkiau surasti ką nors tokio visai jau ortodoksiško. Šį bei tą, tiesa, surasdavome, bet neprisimenu ką, gal netgi neskaičiau.

D. M.: O jaunesnė karta, tarkim, Granauskas arba Aputis. Ar Jūs juos žinojot?

L. B.: Žinojau. Sovietmečiui baigiantis netgi spausdinom.

D. M.: O Gavelį?

L. B.: Didžioji problema yra vertimai. O kas šiuo metu kokybiškai verčia iš lietuvių kalbos į rusų?

D. M.: O kaip buvo sovietiniais metais? Ar kas nors siūlydavo Jums vertimą, ar pats rašytojas siūlydavo kokį nors kūrinį, o jau Jūs paskui ieškodavot vertėjo?

L. B.: Su tuo aš dar susidūriau ir galiu pasakyti, kad buvo labai įvairiai. Apie žymų rašytoją, aišku, būdavo žinoma, kad jis jau baigia romaną, jis pats apie tai pasakodavo ir t. t. Ir jau vertėjas (jei, Dievui dėkui, toks yra) dirba. Kartais iš tikrųjų apie naujus kūrinius sužinodavome iš vertėjo.

D. M.: Ar kildavo kokių nors konfliktų dėl to, kad ką nors spausdinate arba ko nors nespausdinate?

L. B.: Jūs manęs klausiate apie sovietinius laikus?

D. M.: Taip.

L. B.: Konfliktai visada neišvengiami. Aš ir tada, ir dabar labai skirtingai vertinu ir vertinau to paties redaktoriaus Terakopiano²⁸, kuris ilgus metus dirbo žurnalo *Družba narodov* redakcijoje, darbą. Tada aš žiūrėjau iš šalies ir galvojau: štai vieną ar kitą kūrinį atsisakė spausdinti arba privertė perrašyti, pakeisti, seka visus kaip koks komisaras. O dabar manau, kad jis gana daug padarė, siekdamas sutvarkyti visokiausius cenzūros reikalus tam, kad kūrinys būtų išspausdintas, pasiektų skaitytoją. Nežinau, ar visada buvo verta tai daryti, bet kas dabar bepasakys?.. Buvo sunku pasiekti, kad būtų išspausdinta. Bet išspausdino „Namaž krantinėje“²⁹. Išspausdino tą patį Možajevą. Tam reikėjo tokios ekvilibristikos...

D. M.: Ačiū už pokalbį.

²⁸ Leonid Terakopian (1935–2011) – literatūros kritikas, ilgametis žurnalo *Družba narodov* vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas. Lietuviškai išleista knyga „Mykolas Sluckis: kūrybos apybraiža“ (1987 m.).

²⁹ Trifonovo apysaka, žurnale išspausdinta 1976 m.

Diktofono įrašą, darytą 2013-12-11 Maskvoje, iššifravo ir iš rusų kalbos išvertė Šiuolaikinės literatūros skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja dr. Donata Mitaitė.